

Biodiversiteit van de Noord-Friese vastelandskust mede dankzij begrazingsbeheer verrassend rijk

Door S. Rintjema & H.J. Jager, It Fryske Gea

DEEL 1: GEBIEDSBESCHRIJVING, METHODE, OVERZICHT EN BRONNEN

Vanaf 1994 verwierf It Fryske Gea langs de Noord-Friese vastelandskust steeds meer buitendijks gebied. Destijds werd een toekomstvisie voor het gebied opgesteld (HOSPER & DE VLAS, 1994). In 2010 heeft It Fryske Gea, met financiële steun van de Hedwig Carolina Stichting, voor het eerst geprobeerd om de soortenrijkdom van de Noord-Friese vastelandskust zo volledig mogelijk in kaart te brengen. Dit artikel in drie delen, presenteert de belangrijkste resultaten. Er is ook een uitgebreide rapportage verschenen (JAGER & RINTJEMA, 2011).

Dit deel 1 behandelt algemene zaken als de gebiedsbeschrijving, methode en een totaaloverzicht van de resultaten, evenals (een deel van) de t.b.v. deze studie gebruikte literatuur. Voor dit deel waren o.a. Dijkema e.a., 2001 en Jager en Rintjema, 2003, belangrijke basisdocumenten.

Gebiedsbeschrijving

Het onderzoeksgebied ligt buiten de zeedijk van Noord-Fryslân. Van de zeedijk af gezien bestaat het achtereenvolgens uit zelden overstroomde zomerpolders (ruwweg 1.000 ha), regelmatig met zeewater overstroomde kwelders (ruwweg 2.000 ha) en de tot het Wad behorende slikvelden, waaronder de met rijshoutdammen afgeschutte bezinkvelden (ruwweg 2.000 ha). Hiervan beheert It Fryske Gea momenteel ca. 4.000 hectare, met Noard-Fryslân Bûtendyks als grootste aaneengesloten object. Andere Friese vastelandskwelders zijn

Peazemerlannen, Kromme Horne, het Schoor en Westhoek. Het onderzoeksgebied is het grootste aaneengesloten kweldergebied van Europa (zie figuur 1).

Beknopte historie

In 1986 deed de Raad van State de uitspraak dat er "geen zwaarwegende argumenten waren om definitieve inpoldering (het verleggen van de Zeedijk) te rechtvaardigen". Dat moment wordt beschouwd als een mijlpaal in de geschiedenis van dit belangwekkende natuurgebied. Inmiddels heeft het gebied de volgende statussen: Natuurbeschermingswetgebied, Vogelrichtlijngebied, Habitatrichtlijngebied, Natura2000-gebied, Wetland en Werelderfgoed.

De vastelandskwelders zijn ontstaan door actieve landaanwinning. Hierbij waren twee maatregelen van belang: Ten eerste de aanleg en het onderhoud van

Figuur 1. Deelgebieden van het onderzoeksgebied.
Bron: topografische dienst / Provincie Fryslân

Figuur 2. Rijshoutendam, archief IFG, Dico de Klein

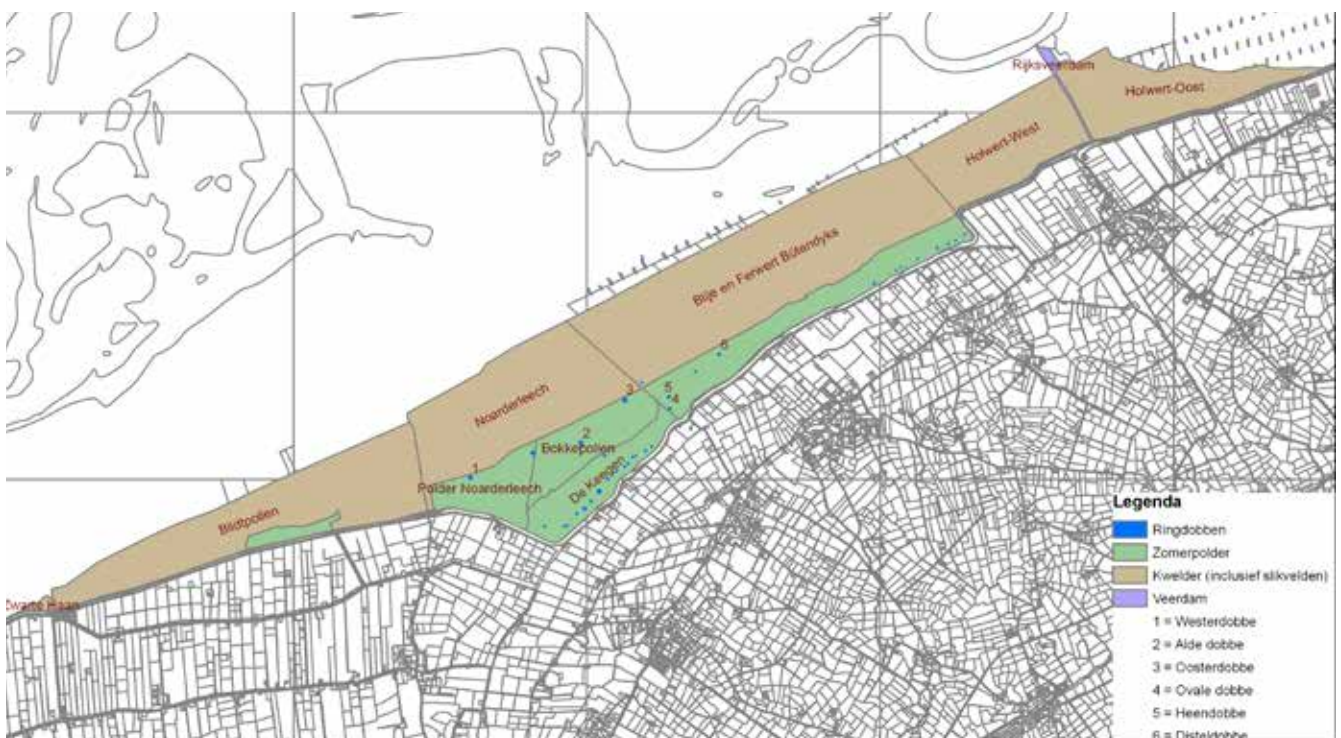
Figuur 3. Begrazing, archief IFG, Dico de Klein

rijshouten dammen (zie figuur 2) op de slikvelden om slik op te vangen en ten tweede het graven en openhouden van greppels om een snellere afvoer van (zee)water te bevorderen. Door de aanleg van zomerkaden werd steeds meer kwelder ingepolderd. De bedijking van de Westelijke Bildtpollen was de eerste in het onderzoeksgebied en vond plaats in 1715. De bedijking van het Noorderleegs Buitenveld volgde in 1754 (SCHROOR, 2009), waarna gaandeweg meer gebieden volgden.

De rijshoutdammen zijn ter voorkoming van kustafslag in onderhoud bij Rijkswaterstaat. In 1997 stopte Rijkswaterstaat met het greppelonderhoud, op voorspraak van kwelderdeskundigen. Het onderhoud aan de rijsdammen vindt nog wel steeds plaats. Ook It Fryske Gea bouwt het greppelonderhoud af

teneinde een natuurlijke afwatering via slenken te bevorderen.

In het gebied werden in voorgaande eeuwen, naast jongvee en paarden, steeds meer schapen geweid (SCHROOR, 2009). Voordat It Fryske Gea delen van de kwelders verwierf, werden deze vrijwel alle intensief met schapen beweid (VAN EERDE, 1942), verderop "traditionele beweiding" genoemd. Hierdoor was de grasmat soortenarm en had zeer weinig structuur. It Fryske Gea streeft naar een gevarieerder beweidingsbeheer. Sinds 1994 worden daarom ook runderen en paarden ingezet (figuur 3), vaak in lage tot zeer lage dichtheden (<0,4-0,7 GVE per hectare). De dieren worden niet bijgevoerd en zoveel mogelijk in kuddeverband geweid op grote oppervlaktes.

Figuur 4. Detailkaart deelgebied Noard-Fryslân Bûtendyks met ligging dobben
Bron: topografische dienst / Provincie Fryslân

Tabel 1. laat zien hoeveel soorten en typen per groep tot dusverre zijn vastgesteld. De 3e kolom toont het aantal zeldzame en/of voor kustgebieden karakteristieke soorten en typen. De 4e kolom geeft een indruk van de mate van volledigheid van het onderzoek.

Groep	Totaal	Kustgebonden	Volledig
Vegetatietypen	33	26	Vrijwel
Schimmels	8	1	Nauwelijks
Wieren	23	20	Matig
Korstmossen	32	1	Redelijk
Mossen	29	1	Redelijk
Vaatplanten	144	51	Vrijwel
Stekelhuidigen	1	1	Redelijk
Ringwormen	4	3	Nauwelijks
Weekdieren	25	17	Redelijk
Kreeftachtigen	8	6	Nauwelijks
Spinachtigen	33	6	Redelijk
Insecten	388	59	Redelijk
Vissen	12	5	Matig
Amfibieën	1	0	Redelijk
Vogels	238	48	Vrijwel
Zoogdieren	28	2	Redelijk
Totaal	974 soorten + 33 vegetatietypen	221 soorten + 26 vegetatietypen	Nee

Om het vee te voorzien van zoet drinkwater, zijn sinds het einde van de 18e eeuw ringdobben aangelegd (zie figuur 4 & 5). Deze zijn voorzien van een hoge ringwal tegen overstroming en worden gevoed met regenwater. Vanaf de 60-er jaren van de 20e eeuw is tevens sprake van een waterleidingsysteem naar betonnen drinkwaterbakken. De drinkwaterplaatsen hebben een grote aantrekkingskracht op het vee.

Een aanzienlijk deel van het onderzoeksgebied bestaat uit zomerpolders. Het uiteindelijke doel is om deze te ontpolderen zodat ze worden omgevormd tot kwelder, reden waarom De Europese Unie en het Rijk aankoopsubsidie beschikbaar stelden. In 2001 vond de eerste

proefverkweldering (135 ha) plaats in het Noarderleech, waarbij de zomerkade op drie plaatsen werd doorgegraven. In augustus 2009 volgde een tweede verkweldering van circa 63 hectare in de Bildtpollen. Tot dusverre verlopen deze projecten voorspoedig. Door opslibbing en verzilting zijn cultuurgraslanden omgevormd tot kwelders (DE VRIES, 2004; VAN DUIN ET AL., 2007).

Methode

De gebruikte gegevens zijn pakweg de laatste twintig jaar verzameld. Allereerst werden bestaande databanken en verspreidingsatlassen geraadpleegd. De Wadvogelwerkgroep is hier al sinds 1975 actief en verzorgt zowel de jaarlijkse broed- als de maandelijkse watervogeltellingen. De beide verkwelderingprojecten worden

Figuur 5. Onderzoeksgebied / drinkdobbe

Figuur 6. Proefverkweldering (Noarderleech 2001)

begeleid met monitoring door diverse bureaus. Sinds 2009 loopt het meerjarige Waddenfondsproject "Biodiversiteit en kwelderbeheer", waarbij de relatie tussen kwelderbeweiding en biodiversiteit wordt onderzocht door promovendi van de Rijks Universiteit Groningen. Verder zijn er aanvullend onderzoeksopdrachten of informatievragen uitbesteed aan instanties en personen (zie dankwoord). Vegetatie en flora zijn (hoofdzakelijk) door Henk Jager geïnventariseerd.

Overzicht resultaten

De totale soortenlijst telt maar liefst 974 soorten en 33 vegetatietypen (tabel 1). Een flink deel daarvan, 221 soorten en 26 vegetatietypen, is zeldzaam en/of kenmerkend voor kusten en kwelders. Deze resultaten waren boven verwachting, want meestal bevatten grootschalige, open en dynamische gebieden weliswaar specialistische soorten, maar zijn ze tevens soortenarm.

In de hierna te volgen delen 2 en 3 worden de belangrijkste bevindingen per groep kort besproken.

Literatuur

- Duin, W.E. van, P. Esselink, D. Bos, R. Klaver, G. Verwey & P.W. van Leeuwen, 2007.** Proefverkweldering Noord-Fryslân Bûtendyks. Evaluatie kwelderherstel 2000-2005. Rapport C020/07, Wageningen IMARES, Den Burgh Texel. Koeman en Bijkerk rapportnr. 2006-045. Koeman en Bijkerk, Haren. A&W-rapport 840. Altenburg & Wymenga b.v., Veenwouden.
- Dijkema, K., A. Nicolai, J. de Vlas, C. Smit, H. Jongorius en H. Nauta, 2001.** Van landaanwinning naar kwelderwerken. Rijkswaterstaat directie Noord-Nederland & Alterra, Leeuwarden.
- Duin, W.E. van, P. Esselink, D. Bos, R. Klaver, G. Verweij P. & W. van Leeuwen, 2007.** Proefverkweldering Noord Fryslân Bûtendyks: evaluatie kwelderherstel 2000-2005. Wageningen, Texel, Haren, Veenwouden.
- Eerde, L.A. van, 1942.** De landaanwinning van het Noorderleegs Buitenveld. Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap 59: 1-23.
- Hosper, U.G. & J. de Vlas, 1994.** Noord-Fryslân buitendijks. Beschrijving en toekomstvisie. Rapport van de werkgroep Noord-Fryslân Buitendijks. It Fryske Gea, Olterterp.
- Hustings F., K. Koffijberg, E. van Winden, M. van Roomen, SOVON ganzen- en zwanenwerkgroep & L. Soldaat, 2009.** Watervogels in Nederland in 2007/2008. SOVON-monitoringrapport 2009/02, Waterdienst-rapport 2009.020. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Jager, H.J. & E.J. Weeda, 2000a.** Zeegerst, *Hordeum marinum* Hudson, op Friese vastelandskwelders. *Twirre* 11: 8-13.
- Jager, H.J. & E.J. Weeda, 2000b.** Zeegerst (*Hordeum marinum* Hudson) op Noord-Nederlandse vastelandskwelders. *Gorteria* 26: 237-244.

- Jager, H.J. & S. Rintjema, 2003.** Beheerplan Noord-Fryslân Bûtendyks, werkdocument 2003-2028. It Fryske Gea, Olterterp.
- Jager, H.J. & S. Rintjema, 2011.** De biodiversiteit van de Noord-Friese vastelandskust, een overzicht van wat er tot dusverre bekend is. It Fryske Gea, Olterterp.
- Kramer J., 2010.** Provinciale nieuwsbrief maandelijks tellingen ganzen + zwanen en watervogels, seizoen 2010/2011, nr. 1 september 2010. Watervogeltellingen in Fryslân, extra soorten.
- Schroor, M., 2009.** Van Keeg en Leeg. Geschiedenis van het Noorderleegs Buitenveld. It Fryske Gea, Olterterp.
- Vries, H.J. de, 2004.** Noord-Fryslân Bûtendyks: van zoet naar zout. *De Levende Natuur* 105(5): 200-203.
- Weeda, E.J., 2002.** Het Noorderleeg. In: P.W.F.M. Hommel & M.A.P. Horsthuis (red.), *Excursieverslagen 1999*. Plantensociologische kring Nederland: 103-109.
- Weeda e.a., 2003 = E.J. Weeda, J.H.J. Schaminée & L. van Duuren.** Atlas van plantengemeenschappen van Nederland 3. Plantengemeenschappen van de kust en binnenlandse pioniermilieus. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Weeda e.a., 2005 = E.J. Weeda, A.S. Kers, L. van Duuren & J.H.J. Schaminée, 2005.** Lijst van zeldzame en bedreigde vegetatietypen in Nederland. *Stratiotes* 30: 9-47.

Dankwoord

Zonder anderen te kort te willen doen, bedanken wij voor het beschikbaar stellen van inventarisatiegegevens en bijbehorende informatie:

Bureau Altenburg & Wymenga
Bureau FaunaX
Rijks Universiteit Groningen
Rijkswaterstaat Noord-Nederland
SOVON Vogelonderzoek
Vlinderwerkgroep Fryslân
Werkgroep Vlinderfaunistiek
Zoogdierverseniging

A. Aptroot, B. Aukema, E.P. de Boer, S. Boersma, D. Bos, T. Dolstra, W. Ellis, M. Engelmoer, P. Esselink, J. Feddema, Y. v.d. Heide, J.T. Hendriksma (+), H. Hiemstra, R. Hiemstra, R. Kleefstra, R. van Klink, B. Koole, B. Koks, F. Mandema, J. Postma, M. van Roomen, M.J.M. Schrama, Ph. Sollman, A. van Stee, G. Tuinstra, J. Vliieger, E.J. Weeda, E. van Winden

Het achterliggende onderzoeksrapport is voor € 35,- te bestellen bij de auteurs. Het kan ook gratis als pdf gemaïld worden.

Sietske Rintjema
Specialist Natuurkwaliteit & Beheer
s.rintjema@fryskegea.nl

Henk J. Jager
Medewerker Flora & Vegetatie en GIS
h.j.jager@fryskegea.nl

P.a. It Fryske Gea
Afdeling Natuurkwaliteit
Postbus 3
9244 ZN Beetsterzwaag
0512-381448